

Qulu Kəngərli

Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin (AZƏRTAC) Orta Asiya ölkələri üzrə müxbiri

Müəllif haqqında

Qulu Kəngərli 1990-cı il 20 yanvar faciəsindən sonra "Şəhidlər"; "Şəhidlər-2" bukletlərini hazırlayıb və çap etdirib. 1991-ci ildə Azərbaycan və rus dillərində "Qara yanvar şəhidləri" kitabı çap edilmiş böyük populyarlıq qazanıb.

Bundan sonra "Erməni lobbisi: Azərbaycan faciəsi"; "Qanlı şənbe-yə gedən yol" kitabları çap olunub. 1991-ci ildə onun sənarisini əsasında 20 yanvar faciəsindən bəhs edən "Bakıda insan ovu" sənədli filmi çəkilib.

Özbəkistanda yaşadığı ilk günlərdən azərbaycanlıların Orta Asiya və Qazaxıstana sürgün edilməsi ilə əla-

qədar materiallar yazıb və Daşkənddə onun ssenarisini ilə "Sürgün" sənədli filmi çəkilib. Orta Asiyada yaşayan tənqiddə azərbaycanlıların həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı kitab hazırdır və çapını gözləyir.

Daşkənddəki "Jahon ədəbiyyatı" jurnalında və digər ədəbi toplu və qəzetlərdə mütəmamilə olaraq Azərbaycanın şair və yazıçılarının əsərlərini çap etdirir.

Qulu Kəngərli Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı haqqında Orta Asiya ölkələrinin mətbuatında mütəmamilə olaraq çıxış edir.

2010-cu ildə Azərbaycan Prez-

dentü möhtərəm İlham Əliyevin Sərəncamı ilə "Tərəqqi" medalı ilə təltif edilmişdir.

Özbəkistanın jurnalüstü sahəsində "Altın qalam" Beynəlxalq mükafatını alıb.

bədii əsər yaratmışdır. Bu əsərin əsası Nizaminin şah və iki bayquş haqqında hekayəti təşkil edirdi. Özbək ədəbiyyatına Nizaminin təsiri belə başlamışdı. XIV əsrdə özbəklər Nizamini ana dilində oxuyurdular".

Sovet dövrü

Sovet dövründə Azərbaycan ədəbiyyatının özbək dilinə tərcüməsi təxminən 1930-cu illərdən başlayıb. Müxtəlif illərdə Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadeddin Nəsimi, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir və digər şairlərin əsərləri Daşkənddə və Səmərqənddə çap olunub.

1947-ci ildə Özbəkistan Dövlət Nəşriyyatı Nizaminin poemalarından parçaları "Gülşənbə" adlı kitab kimi çap etdi. O dövrdə Özbəkistan mətbuatında Nizaminin qəzəlləri, "Yeddi gözəl", "Leyli və Məcnun", "İsgəndər və çoban" və digər əsərləri çap olunub.

Böyük özbək şairi Məhəmməd Rza Ağahi Xivə xanı Firuzun sifarişli ilə Nizaminin "Yeddi gözəl" poemalarını nəsrlə tərcümə etdi və həmin əsər Ağahinin 1980-ci illərin sonlarında yeni çap olunan dördcildlik külliyyatına daxil edildi.

olunub. Bununla bağlı mənbələrdə kifayət qədər material olduğunu nəzərə alaraq bu haqda geniş yazmağı lazım bilmirəm.

Məşhur şair, dramaturq, ədəbiyyatşünas və tərcüməçi Maqşud Şeyxzadə 1928-ci ildə Özbəkistana gəlib, ömrünün sonunadək burada yaşayıb, Nizami Gəncəvi adına Daşkənd Pedaqoji İnstitutunun müəllimi olub. Şairin "Cəlaləddin Mənuqberdi", "Mirzə Ulucbəy" faciələri, "Daşkəndname", "Ağsaqqal" əsərləri Özbəkistanda çox populyardır. Daşkənddə onun altı cildlik seçilmiş əsərləri çap olunub. Maqşud Şeyxzadə Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Füzulinin, Mirzə Fətəli Axundovun, Hüseyn Cavidin, Səməd Vurğunun, Rəsul Rzanın əsərlərini özbək dilinə tərcümə etdi.

Sovet dövründə Maqşud Şeyxzadədən başqa Mirzə Əzəm, Rəzzak Əbdürrəşid, Cumaniyaz Cabbarov, İbrahim Qafurov, Usman Kuşkar, Feyzi Şahismayıl, Tahir Qəhhar, Kerim Bəhrəyev, Mamatkul Hazratkulov və başqaları Azərbaycan ədəbiyyatını özbək dilinə çeviriblər.

Rəzzak Əbdürrəşid 1968-1988-ci illərdə Səməd Vurğunun şair və poemala-

Özbəkistanda Azərbaycan ədəbiyyatının təbliği və tərcüməsi məsələləri: Qədim və müasir dövr

Qədim dövr

Özbəkistanda Azərbaycan ədəbiyyatına və mədəniyyətinə həmişə böyük maraq olub, keçmişdə də, indi də...

Azərbaycanın klassik ədəbiyyatına maraq isə hədsiz dərəcədədir. Özbəklər Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Füzulinin, İmadeddin Nəsiminin az qala özbək ədəbiyyatının nümayəndələri hesab edirlər. Özbək ədəbiyyatşünaslarının yazdığına görə, öz dövründə Türküstan Nizamini də, Füzulinin də, Nəsiminin də tanıyıb və oxuyublar. 1882-ci ildən başlayaraq Füzulinin əsərləri Özbəkistan nəşriyyatlarında böyük tirajla-60 dəfədən çox çap olunub.

Özbək muğam ustaları qədimdə də, indi də Füzulinin, Nizaminin qəzəlləri üstündə belə də Azərbaycanda oxunan qədr muğam ifa edirlər. Özbəkistanda ədəbiyyatşünaslar, şairlər, yazıçılar bu şairləri, həmçinin Mirzə Ələkbər Sabiri, Seyid Əzim Şirvanini orijinaldan oxumağa üstünlük verirlər. Özbəkistanda çalışdığım müddətdə neçə-neçə ədəbiyyatşünas, şair və yazıçı mənə Bakıdan Nizaminin, Füzulinin, Nəsiminin, Sabirin, Şirvaninin və digər şairlərimizin kitablarını Azərbaycan dilində gətirməyi xahiş edib.

XIV əsrdə Xarəzmdə yaşamış Heydər Xarəzmi böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" əsərini oxuduqdan sonra poemanı "Maxzan ul-Asror" adı ilə tərcümə etdi. XIX əsrdə Aqahi Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasını tərcümə etdi. Bu əsərlərin özü köçürülərək yayılıb. Lütfi, Əl-Xarəzmi, Durbek, Qodoyi, Atoyi və digər ediblərin əsərlərində də Nizami Gəncəvinin təsiri duyulmaqdadır.

Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının dövrümüzdə qədr çatan ən qədim tərcümələrindən biri XIV əsrin ortalarında yaşamış Xarəzmi şairi Qütb Xarəzmimin ciğatay dilinə tərcüməsidir.

Qütb Xarəzmi təxminən 1341-1342-ci illərdə Nizaminin "Xosrov və Şirin" əsərini Xarəzm türkçəsinə çevirən ilk türk şairi olub. Qütb tərcümədən sonra öz müasiri, dövrünün hökmdarı şahzadə Tini bəyi və onun arvadı Meleykə xanımı mədhi edib, sonra da kitabın ana dilinə tərcüməsinin səbəbini yazıb. Qütb bu işi Tini bəy və onun arvadı Meleykənin xahişi ilə yerinə yetirdiyini bildirib. Qütb poemanın əvvəlində dahi Nizami Gəncəvinin əsərlərini mütaliə etdiyini, bu poemalardan ilham aldığı vurğulayıb.

Qütb yazır: "Mən Nizami kimi sözləri sıraya düzədim, qazan kimi qaynadaraq bu tərcüməni başa çatdırdım. Mən Nizaminin balı ilə halva bişirdim".

Filologiya elmləri doktoru Almaz Ülvi "Özbək ədəbiyyatında və ədəbiyyatşünaslığında Nizami, Nəsimi və Füzuli ənənələri" məqaləsində yazır: "Qütb tərcümə zamanı poemaya təzə hadisələr daxil etmişdir və buna görə də Nizami əsərinin özbək variantı bir növ orijinal kimi səslənir". Beşcildlik "Özbək ədəbiyyatı tarixi" kitabında da Nizaminin özbək ədəbiyyatının inkişafındakı müsbət təsiri xüsusi qeyd edilmişdir.

Qütbün tərcüməsi haqqında 1921-ci ildə fransız alimi Jan Deni "Grammaire

de la lanque turque" adlı əsərində ilk dəfə məlumat verib fikir söyləmişdir. Jan Deni əsərin fars dilində yazıldığından, Qütb Xarəzmi tərəfindən "şərq türkcəsinə" (ciğatay dilinə) çevrilməsindən söhbət açıb, əsər haqqında yığcam məlumat verib.

1958-ci ildə Polşa alimi prof. A. Zayqovskiy 238 səhifədən ibarət Paris nüsxəsinin foto surətini Varşavada nəşr etdirib.

Məşhur özbək yazıçısı Kamil Yaşen yazır ki, Orta Asiyanın monqollar tərəfindən işğal olunduğu dövrdə Xarəzmdə naməlum şair Nizaminin "Şah və iki bayquş" hekayəti əsasında "Müftah ül-ədl" adlı bədii əsər yazıb. Özbək nizamışünasları iddia edirlər ki, özbək ədəbiyyatına Nizami Gəncəvinin təsiri belə başlamışdır.

Özbək ədəbi və mədəni irsinin təsiri və formalaşmasında Nizaminin, Füzulinin və Nəsiminin böyük rolu olub və bu dənilməzdir. Biz bunu böyük özbək şairlərinin əsərlərində də görürük. Belə ki, böyük özbək şairi Əlişir Nəvai Nizaminin əsərlərini bədii söz sənətinin zirvəsi hesab edib. Özbək yazıçısı Aybək isə belə deyib: "Dünyada adları Nizami qədr məşhur olan şairlər çox deyil. Nizami Şərq xalqlarının mədəniyyətində müstəsna yer tutur. Böyük Nizaminin əsərləri müsəlman Şərqişində ədəbiyyatın inkişafına çox böyük təsir göstərib. Bir çox özbək şairi Nizami ideyalarının tərfədanı olmuş, şair kimi ustalığı ondan öyrənmişlər. Nizami bizim böyük şairimiz Əlişir Nəvai üçün şair kamilliyinin zirvəsi idi". (Qulamhüseyn Əliyev, həmin məqalə) Elm aləminə bu da məlumdur ki, Əlişir Nəvai dövründə Xarəzm şairi Heydər Xarəzmi ustası saydığı Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poemasını tərcümə etdi və özü də "Məxzən ül-əsrar" adlı əsər yazıb.

Özbək şairi Seyfi Sərai isə Azərbaycan şairi Həsənoğlunun yeganə qezəlini özbək dilinə çevirib. Akademik Həmid Araslı yazır: "Bütöv yaradıcılığı gəlib bizə çatmayan Azərbaycan şairi Həsənoğlunun öz ana dilində yazdığı yeganə qezəlinə özbək şairi Seyfi Səraimin tərcümə-

lər məcmuəsində təsadüf olunmuşdur. Müəllif bu kitabda həm Həsənoğluna yazdığı nəzirəni, həm də şairin öz qezəlini vermişdir. Bu fakt elm aləminə məlum olsa da şairin "Süheyl və Güldürsün" poeması ilk dəfə "Özbək ədəbiyyatının tarixi" (I cild) kitabında geniş şərh olunmuşdur".

Almaz Ülvi adı çəkilən məqaləsində yazır: "Yazıçı-dramaturq Kamil Yaşen qeyd edir ki, "Azərbaycan - özbək ədəbi münasibətləri Nizami Gəncəvinin yaşadığı dövrdən qol-budaq atmaqdadır. Milli tarixi olan Nizaminin "Xəmsə"si Özbəkistanın da qiymətli ədəbi xəzinəsi sayılır. Böyük şairin vəfatından on illər sonra Orta Asiyanın monqollar tərəfindən işğal olunduğu dövrdə Xarəzmdə naməlum özbək müəllif "Müftah ül-ədl" adlı

1983-cü ildə Daşkənddə Nizaminin özbək dilində böyük tirajla "Seçilmiş əsərləri" kitabı nəfis tərtibatda çap edilmişdir. Topunun tərtibçisi, "Ön söz"ün müəllifi və tərcüməçisi professor Şahislan Şahməhəmmədovdur. Kitabda böyük şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında ətraflı məlumat verilir. Topulda Nizami Gəncəvinin qəzəlləri, rübailəri, qəsidləri, qitələri, hikmətli sözləri, həmçinin "Sirlər xəzinəsi"; "Yeddi gözəl" poemalarından parçalar verilib.

Keçmiş SSRİ dövründə Özbəkistanda Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinə geniş yer verilib. Şairlərimizin və yazıçılarımızın yaxından dostluğu da bu işə böyük təkan verib. Belə ki, Azərbaycan ədəbiyyatı Özbəkistanda, özbək ədəbiyyatı isə Azərbaycanda böyük tirajla çap

olub. Bununla bağlı mənbələrdə kifayət qədər material olduğunu nəzərə alaraq bu haqda geniş yazmağı lazım bilmirəm.

Məşhur şair, dramaturq, ədəbiyyatşünas və tərcüməçi Maqşud Şeyxzadə 1928-ci ildə Özbəkistana gəlib, ömrünün sonunadək burada yaşayıb, Nizami Gəncəvi adına Daşkənd Pedaqoji İnstitutunun müəllimi olub. Şairin "Cəlaləddin Mənuqberdi", "Mirzə Ulucbəy" faciələri, "Daşkəndname", "Ağsaqqal" əsərləri Özbəkistanda çox populyardır. Daşkənddə onun altı cildlik seçilmiş əsərləri çap olunub. Maqşud Şeyxzadə Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Füzulinin, Mirzə Fətəli Axundovun, Hüseyn Cavidin, Səməd Vurğunun, Rəsul Rzanın əsərlərini özbək dilinə tərcümə etdi.

Sovet dövründə Maqşud Şeyxzadədən başqa Mirzə Əzəm, Rəzzak Əbdürrəşid, Cumaniyaz Cabbarov, İbrahim Qafurov, Usman Kuşkar, Feyzi Şahismayıl, Tahir Qəhhar, Kerim Bəhrəyev, Mamatkul Hazratkulov və başqaları Azərbaycan ədəbiyyatını özbək dilinə çeviriblər.

Rəzzak Əbdürrəşid 1968-1988-ci illərdə Səməd Vurğunun şair və poemala-

1967-1970-ci illərdə Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və qələm" romanı Daşkənddə özbək dilində iki cildə çap edilmişdir. Birinci cildi Nəzirə Əliyeva, Muxsin Xamidov və Rüstəm Kamilov, ikinci cildi isə Nəzirə Əliyeva, Muxsin Xamidov çevirib.

Camal Kamal 1980-ci illərdə Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəbi-hicran" poemasını və "Fəryad" dramını, Xəlil Rzanın "Səmərqəndim" şerini orijinaldan özbək dilinə tərcümə etdi.

Anarın "Ağ liman" povesti 1978-ci ildə Daşkənddəki "Qafur Qulam" nəşriyyatında İbadulla Cahangirov və Bəxtiyar Eraneşin tərcüməsində çap olunub.

1986-ci ildə Məsumə Əhmədovanın tərcüməsində Çingiz Hüseynovun "Məhəmməd, Məmməd, Məmiş" romanı "Qafur Qulam" nəşriyyatında işıq üzünə gəlib.

O illərdə Mirzə Ələkbər Sabirin, Molla Pənah Vaqifin, Xurşidbanu Nəvanın, Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, Mirvarid Dilbazinin kitabları çap olunub.

Müstəqillik illəri

Müstəqilliyin ilk illərində də şair və yazıçılar, ədəbiyyatşünaslar Azərbaycan ədəbiyyatına böyük maraq göstərib. Şair və tərcüməçi Usman Kuşkar, Feyzi Şahismayıl, Tahir Qəhhar, İbrahim Qafurov, Mirzə Əzəm, Rəzzak Əbdürrəşid, Cumaniyaz Cabbarov, Mamatkul Hazratkulov, Babaxan Şarif, Erqas Oçlov, Rüstəm Cabbarov, Şəhla Qasimova və başqaları Azərbaycan yazarlarının və şairlərinin əsərlərini özbək dilinə çevirib.

(davamı gələn sayımızda)

Özbək ədəbi və mədəni irsinin təsiri və formalaşmasında Nizaminin, Füzulinin və Nəsiminin böyük rolu olub və bu dənilməzdir. Biz bunu böyük özbək şairlərinin əsərlərində də görürük. Belə ki, böyük özbək şairi Əlişir Nəvai Nizaminin əsərlərini bədii söz sənətinin zirvəsi hesab edib. Özbək yazıçısı Aybək isə belə deyib: "Dünyada adları Nizami qədr məşhur olan şairlər çox deyil. Nizami Şərq xalqlarının mədəniyyətində müstəsna yer tutur. Böyük Nizaminin əsərləri müsəlman Şərqişində ədəbiyyatın inkişafına çox böyük təsir göstərib. Bir çox özbək şairi Nizami ideyalarının tərfədanı olmuş, şair kimi ustalığı ondan öyrənmişlər. Nizami bizim böyük şairimiz Əlişir Nəvai üçün şair kamilliyinin zirvəsi idi".